

Srpske izbeglice na Internetu: između odbijanja i prihvatanja realnosti*

Apstrakt: U radu se govori o načinima prezentacije srpskih izbeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine na Internetu – razmatra se sadržaj njihovih prezentacija i novi načini konstruisanja njihovog etničkog/manjinskog/kulturnog grupnog identiteta. Rad treba da pokaže: a) kako se u savremenom trenutku identiteti (etnički, grupni) na Internetu konstruišu nezavisno od zajednice življenja na istom prostoru, i to, u zavisnosti od diskursa, oko/na osnovu potpuno različitih simbola (jezik, pismo, uspomene, "tradicija", mržnja prema drugima, ksenofobija, nostalgija); b) da jezik i pismo ne moraju biti presudne granice između grupa, niti su obavezni kohezioni faktor na nivou svih koji ih koriste, da suštinsku granicu čini diskurs, odnosno viđenje sebe i sopstvenog odnosa prema drugima, i c) da, čak i u slučaju zatvorenih grupa, zasnovanih na odbijanju komunikacije sa drugima, sama tehnologija stvara mogućnost za postepeno prevazilaženje barijere mi/drugi.

Ključne reči: Srbi, izbeglice, Internet, identitet, jezik, pismo.

Politički okvir

Tokom devedesetih godina dvadesetog veka, dok su se u svetu dešavali procesi globalizacije i intenzivni razvoj Interneta, u bivšoj Jugoslaviji tekao je proces tranzicije i, istovremeno, razgradnje države. U ratovima 1991-1996. formirane su Hrvatska i Bosna i Hercegovina, Makedonija i Slovenija su se odvojile bez rata, dok su Srbija i Crna Gora ostale u zajedničkoj državi sve do 2006. godine. Sve do ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini živeo je visok procenat Srba, koji su geografski, ali i kulturni prostor delili sa Hrvatima i Muslimanima (danas Bošnjacima). Veliki deo ovih Srba, koji su se podelom države našli van "matice", bio je prinuđen da se iseli sa prostora na kojima su živeli i potraži utočište u Srbiji, zemljama zapadne Evrope ili na drugim kontinentima (Amerika, Australija). Ratovi su proizveli više od tri miliona izbeglica i raseljenih lica ukupno, od čega oko milion i po čine Srbi.

* Rad je rezultat istraživanja na projektu br. 147020: *Srbija između tradicionalizma i modernizacije – etnološka i antropološka proučavanja kulturnih promena*, koji u celini finansira MN RS.

Tokom poslednjih 15-tak godina ukupna javna retorika na ex-jugoslovenskom prostoru bila je bazirana isključivo na nacionalnom (nacionalističkom) diskursu, u funkciji re-izgradnje nacionalnih identiteta i formiranja novih država. S druge strane, još od XIX veka i romantičarske ideje o panslovenstvu, nacionalna retorika je bila osnov svih programa političke rekonstrukcije društva u svim južno-slovenskim zemljama (koje su se tada nalazile podeljene između Austro-Ugarske, Turske i Srbije). Čak i u periodu komunizma (1945-1990), kada je nacionalistički diskurs bio direktno suprotstavljen pretpostavljenom idejnom redu, odnosno vladajućoj ideologiji, implicitno se ugrađivao u svest svakog pojedinca koji je prošao kroz redovni obrazovni sistem, jer obrazovni sistem (naročito program učenja maternjeg jezika i istorije) dobrim delom bio zasnovan na romantičarskom diskursu.¹

Postkolonijalni/postmoderni period doneo je sa sobom, kao posledicu preispitivanja i dekomponovanja dva veka važeće normativne političke/kulturne stvarnosti, krizu identiteta na svim nivoima. Ona se jasno prepoznaje u bujanju novoromantičarskih etničkih/nacionalnih/kulturnih pokreta širom sveta, naročito u zajednicama koje tokom 19. veka nisu proživele grupnu homogenizaciju i samoidentifikaciju – bilo da su se nalazile van okvira evropskog/hrišćanskog geopolitičkog okvira romantičarskog formiranja nacionalnih država, da, iako obuhvaćene nacionalnim državama, nisu uspele da izgrade i/ili ostvare željeni identitet, ili da su, u međuvremenu, izgradile neki novi, u 19. veku još nepriznati ili, čak, nepoznati identitet.

Problemi identiteta proističu iz same savremene stvarnosti, koja, prema Marku Ožeu, stvara novu usamljenost: pojedinac je sam, izdvojen u mnoštvu drugih sa kojima deli isti prostor, ali ne uspostavlja (socijalne, ritualne, bilo kakve međuljudske) relacije.² Kako se identitet *uvek* i *samo* gradi u odnosu na druge, bez relacija nema ni identiteta. Istovremeno, kako su različiti grupni identiteti deo individualnog, ličnog identiteta i *vice versa*, ugrožavanje ličnog (ko sam ja?) ugrožava i sve varijante grupnih (ko smo mi?) identiteta – etničke, političke, kulturne etc.

Većina definicija kulture bazira se, eksplicitno ili implicitno, na sadržaju, dakle onome što se može videti i opisati relativno jednostavno. Sadržaj (tekst) podrazumeva elemente kulture: jezik, pismo, religiju, srodničke veze, odevanje, shvatanje lepog, idealne obrasce mišljenja i ponašanja, koncept vremena, koncept univerzuma... Tako definisanoj kulturi se, po pravilu, i daje "nacionalni" identitetski predznak, kako se to tokom devedesetih godina dvadesetog. veka dešavalo ne samo na južноеvropskom prostoru, nego širom sveta, a što je jedan od odgovora na procese globalizacije.

¹ Lj. Gavrilović, Multikulturalizam u Vojvodini, Zbornik radova "Susreti kultura", Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006, 195-203.

² M. Ože, Nemesta – uvod u antropologiju nadmodernosti, XX vek, Beograd, 2005, 73-101

Definisanje kulture/identiteta sadržajem postavlja pitanje izbora elemenata sadržaja koji služe kao identifikatori. Unutar tzv. "srpske" kulture, definisane pre svega jezikom (srpski) i religijom (pravoslavno hrišćanstvo), postoji niz kulturnih modela koji se objektivno razlikuju po drugim elementima sadržaja – socijalnoj organizaciji, koja može biti teritorijalna ili rodovska u tradicijskim i/ili otvorena u novijim, gradskim modelima kulture, idealnim obrascima ponašanja i viđenja sveta, načinu privređivanja, elementima materijalne kulture – stanovanju, kuhinji, odevanju...

Istovremeno u multinacionalnim sredinama, kakva je čitava jugoistočna Evropa, isti realni elementi sadržaja kulture javljaju se kod pripadnika više ili čak svih nacionalnih grupa sa jednog područja. Jezik je, i pored političkih nastojanja da se izdvoji kao poseban i različitih imena, zajednički za Srbe, Hrvate, Bošnjake, Crnogorce.³ Iste tradicijske tipove kuća i ograničenu okućnicu vidimo kod Srba, Mađara i Slovaka u Vojvodini, ali i kod Srba i Hrvata u Hrvatskoj, Srba i Vlaha u istočnoj Srbiji, Srba i Muslimana u Bosni i Hercegovini, Srba, Bugara i Makedonaca u centralnobalkanskoj zoni. Ista im je ishrana, osim razlika koje proističu iz verskih zabrana, način privređivanja i niz drugih elemenata kulture, uključujući neke običaje koji nisu hrišćanskog porekla.

Tako se u nacionalnim razdvajanjima, u južnoslovenskom slučaju, kao distinktivni identifikator u bi/multilingvalnim sredinama pojavljuje jezik, koji je primarni element identifikacije (onaj koji je dat samim rođenjem), dok je sekundarni religija.⁴ U monolingvalnim a bi/multinacionalnim sredinama religija se pojavljuje kao primarni identifikator, s tim da se, bar u slučaju srpskih grupa, kao sekundarni najčešće apostrofira ćirilčno pismo.

Internet: identifikacija vs getoizacija

Za kulture malih država/naroda, koje su oduvek u senci velikih, finansijski i organizaciono moćnijih, Internet je otvorio mogućnost da se ukupno kulturno nasleđe prezentuje na najširem mogućem nivou i da mu se jasno definiše mesto unutar mreže evropskih/svetskih kultura. Isto važi i za etničke/nacionalne grupe koje nikada nisu uspele da oforme nacionalnu državu (Aromune, Kelte, Baske, Katalonce i sl.), kao i one koji su podeljeni između više različitih država.

Iako je Internet globalna mreža, prostor unutar njega segmentira se na različite načine, u skladu sa interesovanjima (potencijalnih) posetilaca, korisnika

³ Đ. Jovanović, J. Petrović, S. Madić, Parodija tragičnog (kič kao konstituens političke i kulturne ideologije), Niš, 2002, 75-79.

⁴ B. Žikić, Konstrukcija identiteta u dualnoj etnokulturnoj zajednici – Bečej i okolina, U: Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba, EI SANU Posebna izdanja 49, Beograd, 2003, 294.

i aktivnih učesnika u kreiranju sadržaja internet lokacija. Jedan od mogućih načina segmentiranja i uokviravanja je i korišćenje jezika – sajtovi na jezicima malih naroda i grupa su realno zatvoreni prostori u kojima se odvija unutargrupna komunikacija, u kojoj mogu da učestvuju *samo i jedino* oni koji razumeju/govore jezik grupe. To može u izvesnom smislu biti i getoizacija, jer se korišćenjem "malih" jezika onemogućuje dijalog/komunikacija sa pripadnicima drugih jezičkih/kulturnih tradicija, što veoma efikasno ograničava prostor delovanja manjinskih zajednica na Internetu. Istovremeno, tako se umanjuje mogućnost reprezentovanja svoje kulture worldwide, ali se ostvaruje komunikacija između članova koji se osećaju kao pripadnici grupe, bez obzira na trenutno mesto boravka.

Svi srpski "izbeglički" sajtovi su isključivo na srpskom jeziku, dakle namenjeni su Srbima worldwide, i to samo onima koji su sačuvali jezik – ne iseljenicima iz 3., 4. ili još starijih generacija, koji su u velikoj meri zaboravili/napustili srpski jezik ili se njime teško koriste.

Imena domena

Izbor imena domena sajtova Srba iz Hrvatske i BiH (Federacije i RS), kao i izbeglica sa tih ex-Yu prostora eksplicitno odražava odnos njihovih autora prema novoformiranim balkanskim državama iz kojih su potekli i u tom smislu je izraz njihovog političkog stava. Po pravilu su to imena domena sa nastavkom ".com", ".net" ili ".info" – dakle imena registrovana u registru imena domena Sjedinjenih Američkih Država, koji se danas smatraju internacionalnim, jer su komercijalizacijom postali dostupni i internacionalnim korisnicima i najviše su zastupljeni. Drugu, takođe veliku grupu, čine sajtovi čija imena imaju ".yu" TLD, ("co.yu, odnosno ".org.yu"). To su, dakle, nastavci koji označavaju srpski Internet prostor, jer još uvek pripadaju registru imena domena Srbije,⁵ iako se faktički odnose na Jugoslaviju (yu⁶ je bila oficijelna međunarodna oznaka za Jugoslaviju: celovitu – onu koja je postojala do 1991. godine i smanjenu, koja je obuhvatala Srbiju i Crnu Goru u periodu 1991-2003.) Lokacija na adresama iz hrvatskog (.hr) ili BiH (.ba) registra nema uopšte.

Ovakav izbor imena domena ukazuje na potpuno odbijanje nove političke realnosti: odbijanje da se prihvati postojanje novih država i, samim tim, odbi-

⁵ I pored više pokušaja da se **ccTLD** promeni od 2003. godine, od kada se država zvala Državna zajednica Srbija i Crna Gora, to je urađeno tek posle razdruživanja država članica. <http://en.wikipedia.org/wiki/rs>

⁶ Crna Gora je, i pre formiranja samostalne države 2006. godine, unutar zajednice imala svoju oznaku: ".cg.yu", da bi 2006. godine bio uspostavljen ".me" ccTLD. <http://en.wikipedia.org/wiki/me>

janje svog manjinskog statusa unutar njih (iako to za BiH zapravo ne važi, jer su Srbi tamo konstitutivni narod),⁷ i tretiranje .yu nastavka kao oznake srpskog jezičkog/kulturnog prostora na Internetu, slično kako je se to shvata kod upotrebe .cat i .gal nastavaka.⁸ Međutim, ".yu" je: "A **country code top-level domain (ccTLD)** ... a top-level domain used and reserved for a *country* or a dependent *territory*"⁹, dok su troslovni ".gal" i ".cat" generic domains koji se odnose na jezički, a ne geografski i/ili geo-politički) prostor¹⁰

Tako se ".yu" TLD i danas koristi u funkciji iskazivanja srpskog nacionalnog/kulturnog identiteta. Začuđujuće je, međutim, da nije pokušao da uspostavi ".srb" TLD, koji bi eksplicitno iskazivao pripadnost srpskoj kulturi i bio oznaka srpskog jezičkog prostora na Internetu. To bi moglo da ukaže na implicitan politički stav da je ex-Jugoslavija bila država u kojoj su srpska nacionalna, pa i jezička/kulturna prava bila zaštićena (više nego sada), ali i na izvestan stepen nostalgije za bivšom državom.

Izbegličke lokacije

Srpske "manjinske" ili "izbegličke" lokacije razvijale su se u tri osnovna pravca.

1.

Najveća grupa sajtova predstavlja čist izraz **nostalgije** (<http://www.kistanje.co.yu/>, <http://www.kistanje.net/>, <http://www.krajina.net/> i niz sličnih). Njihov sadržaj čine uglavnom opisi i fotografije kraja, običaja, muziku i folklor, ono što iseljenici sami vide kao predstavu sebe i svoje kulture u kraju iz koga su otišli. Ovi sajtovi najčešće nisu visokog tehnološkog nivoa, niti imaju puno sadržaja, iako se vidi želja da se što je moguće lepše oblikuju.

⁷ Više o imenima domena kao pokazatelju nacionalnog identiteta: E. Wass, Intro. In: E. Wass (ed.), *Addressing the World: National Identity and Internet Country Code Domains*, Rowman & Littlefield, 2003, <http://www.addressingtheworld.info/intro.pdf>.

⁸ P. Masip, J. Lluís Micó, The fight of a minority language against the weight of globalization: the case of the Catalan on the Internet, Internationalizing Internet Studies workshop at INTERNET CONVERGENCES, Association of Internet Researchers annual conference, Brisbane, Australia, 28-30 September 2006.

Međutim, ".cat" TLD je generički domen, tj. nije definisan teritorijom poput ccTLD-ova." <http://en.wikipedia.org/wiki/.cat>

⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/CcTLD>

¹⁰ Od juna 2006. **ccTLD** za Srbiju je .rs, koji će početi da se upotrebljava od 2007. godine. <http://arhiva.elitesecurity.org/t20025-Srbija-Crna-Gora-koje-ce-biti-ime-domena-Internet-domen-Srbije-RS-SS-SP-SQ-SW-ili-SX>;

Tipična sadržaj karakterističan za lokacije ovog tipa je:

"Pozdrav mojim Kninjanima i svim ostalim iz RSK, dje god da smo naša su srca uvijek na istom mjestu tamo kod gora i ravnica našeg preljepog kraja. I hiljade 'oluja' ne mogu to da nam uzmu, jer MI SMO KRAISNICI SAD, I ZAUUVJEK!"

<http://www.knin.org.yu/>

Na ovim sajtovima po pravilu nema ni pomena o njima danas – gde žive, šta rade, šta misle, šta znaju, dakle: šta sve mogu da ponude starom kraju s jedne i svetu s druge strane. To su slike sveta koji je neumitno prošao, idealizovane upravo njegovom nepovratnošću. Oni su prošlost, bez sadašnjosti i budućnosti. Inzistiranje na istoriji – uglavnom idealizovanoj u romantičarskom maniru – i, već davno u praksi napuštenoj tradiciji, jasno govori o nedostatku ideje da su oni tamo i danas (čak i ako su privremeno raseljeni), dakle ne nosi ideju o povratku u stari kraj. Njihova poruka je: *pogledajte, naš kraj/naše mesto je divan/divno, mi ga volimo i pamtimo, kao što pamtimo i naše običaje. Ipak, otišli smo za uvek, deo našeg srca je ostao tu, ali je naš život u našem starom kraju istorija.*

2.

Druga grupa lokacija je, svojom postavkom i sadržajem, okrenuta sadašnjem trenutku i komunikaciji u najširem smislu reči. Najznačajniji predstavnik ove grupe je, nesumnjivo, *SerbianCaffe* (<http://www.serbiancaffe.com/>), koji je godinama bio jedan od najposećenijih sajtova na srpskom/srpsko-hrvatskom jezičkom prostoru, i od samog početka, 1996. godine, imao za cilj okupljanje ne samo ljudi izbeglih sa ex-Yu prostora u razvijene zapadne zemlje, već i onih koji su ostali u matici, odnosno održavanje visokog nivoa komunikacije ljudi sa celog ex-Yu prostora. Sličnog su karaktera i pojedini lokalni sajtovi, koji nastoje da okupe na istom mestu bivše i sadašnje stanovnike određenog prostora, kakav je *Knin.org.yu* (<http://www.knin.org.yu/>), ili *Krajina Network* (<http://www.krajinanetwork.com/>), ali i sve druge koji su zainteresovani za kulturu tog područja, shvaćenu ne kao spoj idealizovane tradicije i folklora, nego kao totalitet. Na ovim sajtovima je centralno mesto zbivanja forum, u kome posetioци razmenjuju mišljenja o različitim temama – od politike, preko religije, do sporta i odnosa između polova. Karakteristika ovih lokacija je pristojan tehnološki nivo, praćen visokim nivoom tolerancije i uvažavanja, dakle potpuno pridržavanje onoga što se smatra lepim ponašanjem na web-u. Tome doprinose moderatori foruma, koji brišu poruke sa uvredljivom sadržinom, bez obzira na to da li su uvrede lične, ili su to poruke nacionalne, verske, polne mržnje/netolerancije.

Poruka svih ovih lokacija je: *ma gde živeli znamo ko smo, i, kao što želimo da drugi uvažavaju nas, naš jezik, kulturu i veru, tako i mi uvažavamo njih.*

Oni su pravo lepo lice Srba dorađanih za uklapanje u evropske i svetske integracije, bez straha od gubitka identiteta i sa punom svešću da su nosioci kulturnog modela koji ima šta da unese u svetsku baštinu.

3.

Treću grupu čine lokacije usmerene na održavanje unutar-grupne kohezije, bez obzira na to gde se pripadnici grupe nalaze. Idealni primeri ove vrste su sajtovi *Polača.kom* (<http://www.polaca.com/>) i *24časa.kom* (www.trebinje.com)¹¹. Na tim sajtovima se okupljaju iseljenici iz Kninske Krajine, i šire severne Dalmacije, čija je osnovna premisa očuvanje "izvorne" tradicije svih Krajišnika (Polača), odnosno Srbi iz BiH (Trebinje), bez obzira da li danas žive u Hrvatskoj, Republici Srpskoj, Federaciji, ili su se iselili u zemlje van balkanskog prostora. Ovi sajtovi imaju izuzetno visoku posećenost i zavidnog su tehnološkog nivoa, koji je, međutim, u potpunoj disharmoniji sa sadržajem. Samo njihovo postojanje u direktnoj je suprotnosti sa idejom međukulturne komunikacije, jer insistiraju na održavanju kohezije grupe i čvrstih granica prema svima koji nisu pripadnici grupe, a osnovna premisa im je očuvanje "izvorne" tradicije svih Krajišnika/Srba iz BiH. S obzirom na relativno veliku posećenost ovih sajtova, ali i potpuni nesrazmer tehnološkog nivoa (koji je zavidan) i sadržaja, oni zahtevaju detaljniji opis i analizu.

Već na naslovnoj strani sajta *Polaca.com* nalazimo opis i defisani cilj postojanja:

Polača je jedno od najvećih sela u Kninskoj Krajini. Ovaj sajt je posvećen narodu ovoga krškog kraja i kamenjara, koji je kroz vjekove uspio opstati na ovim prostorima, očuvati svoju pravoslavnu Hrišćansku vjeru, svoje običaje i tradicije, dok ih ne izdadoše bezbožnici.

zatim opis nekoliko okupljanja Polačana van matice i pesmu:

U Kanadi dalekoj preko mora siva Krajišnika puno iz Polače ima.
Za rodnim selom srca njima pate, u Polaču često požele da se vrate.
Za običaje stare i polačku slavu, sagradili u Okvilu jednu crkvu malu.
Crkvica je lijepa, iako je mala, ona nosi ime Sv. Petra i Pavla.
Kada dođe ljeto, prođe hladna zima, kod crkvice puno Polačana ima.
Polačani svi rado tamo svrate, da popiju vina i igraju karte.
I često tamo pečenje miriše, tada se skupi Polačana više.
Sastaju se često ah te ljepote, da malo popričaju i igraju balote.

¹¹ "Ovaj portal je zvanično počeo sa radom 5. jula 1998. godine pod imenom Srpski portal Trebinje.Kom, a na petu godišnjicu rada 2003. godine je preuzeo informativni servis personalizovanih vijesti 24sata.kom i od tada nasupaju zajedno pod jedinstvenim imenom Srpski portal 24časa.kom." <http://www.trebinje.com/>

Sajt sadrži opise običaja tipa:

Petrovdan Tradicionalni Polački sajam, održavo se svake godine dvanestog Jula, kod crkve Sv. Petra i Pavla. Narod bi išo najprije u crkvu, obilazili bi i prekađivali grobove na groblju pokraj crkve.

Cure i momci su igrali kolo, pjevalo se, groktilo. Momci bi zagledali cure i na kraju dana, ako bi se cura i njezini složili, vodili je kući.

Sakupljo se narod iz cijele Kninske krajine. Natjecali su se u umetanju, pekli su se janjci, Bili i Čeko pravili najveći godišnji promet. A Mijo Mašić dogonio snjeg iz Dinare u vrećama i prodavo ledenu vodu, vičući: "Ledene, snježene, srce ladi usta sladi, navali narode!"

i veoma veliku zbirku pesama, prvenstveno novokomponovanih tugovanki za Krajinom u izvođenju novoosnovanih pevačkih grupa kao što su Srpska Tromeđa ili Jandrino Jato, sa naslovima: *Sjećanje na Krajinu, Oj Krajino, krvava aljino, Blago tebi Lazare u grobu* i tekstovima tipa:

Bio sam u Austriji, Njemačkoj i Švici,
al me srce vuče đe su Krajišnici.
Bio sam u Rumuniji, išao do Rima,
al ljepote nigdje nema što Krajina ima.
Bio sam u Americi, išo do Čikaga,
ali brate ništa nema bez kućnoga praga.
Svud po svjetu ja sam bio, svud me sudba prati,
al Krajina mene zove kući da se vratim.

Ili

U boj ide Srbadija junačka protiv srpskih dušmana,
U boj ide Srbadija ognjena protiv srpskih dušmana,
Za krst, za krst Nemanjića, za slavu, za slavu Obilića.

Dakle, sudeći po sadržaju sajta, očuvanje krajiške tradicionalne kulture sastoji se od: očuvanja lokalne varijante jezika, ćirilice, pojedinih običaja i elemenata tradicionalne kulture za koje nije potrebno utvrditi kada su (i da li su) realno bili korišćeni, novokomponovanog folklor, herojskog/borbenog nastupa prema drugima, igranja balote i pečenja "janjaca", odnosno, logično se može pretpostaviti, to su elementi tradicionalne kulture za kojima iseljenici iz Krajine žale i koji ih povezuju, čak i u izbeglištvu. To bi trebalo da bude osnov njihovog identiteta.

Međutim, očigledno je da tako predstavljen sadržaj tradicionalne kulture zapravo odgovara mitskoj predstavi o Zlatnom dobu, koja je, u ovom slučaju smeštena u Kninsku Krajinu, u neko neodređeno, nedefinisano vreme za koje je jedino izvesno da je bilo pre raseljavanja. U potpuno romantičarskom ma-

niru, to je žal za sigurnošću i toplinom patrijarhalnog društva, neuznemiravanog ničim izvan, san o patrijarhalnom raju. Ključno pitanje koje se ovde postavlja je: šta tako shvaćeno idealno doba/idealno društvo ne podrazumeva? Idealizovani patrijarhalni raj gubi iz vida blato, svinjce, krvnu osvetu, nedostatak individualnog identiteta i sve ostalo što je integralni deo ruralno-patrijarhalne balkanske tradicije, uključujući i ogroman procenat funkcionalno nepismenog stanovništva,¹² što je, naizgled u potpunoj suprotnosti sa idejom uspostavljanja komunikacije Internetom. Ipak, on je upućen onima koji se osećaju pripadnicima grupe koji nastoje da održe status quo i nemaju nikakvu želju, niti potrebu, da na bilo koji način komuniciraju sa svetom. U toj predstavi nema ni traga realnog života – privređivanja, školovanja, socijalnih odnosa... Sajt *Polača.kom* je, zapravo transpozicija tradicijskog idealnog modela u novu formu, sa pokušajem stvaranja virtuelnog okruženja koje odgovara idealtipskom modelu kulture/društva¹³, kako ga danas vide/žele da ga vide iseljenici iz Krajine.

Najživlji delovi svih ovih sajtova su forumi, u kojima posetioci/članovi razgovaraju o raznim temama. To se najeksplicitnije vidi u radu sajta *24 časa.kom* (<http://www.trebinje.com>). Po pravilu, najveća gužva je u temama vezanim za politiku (to je tako na celom ex-Yu prostoru, od samog uspostavljanja ovog načina komunikacije, tokom 90-tih godina).

Poruka jednog od moderatora foruma:

"Vlada RS svoj izveštaj, pre dva meseca dostavljen Domu za ljudska prava u BIH, zasniva na podacima Ministarstva odbrane, policije i Obaveštajno-bezbednosne službe. 'U periodu od 14. do 17. jula veći broj bošnjačkih zatvorenika sa bratunačkog područja autobusima i kamionima prevezen na područje opštine Zvornik, gde su bili pritvoreni na više lokacija ... U te svrhe korišćeni su objekti poljoprivrednog dobra Vranjevo, osnovna škola Orahovac, Teskocvi, Rođevići i Dom kulture u Pilici', navodi se u izveštaju. 'U tim mestima je veći broj zarobljenih Bošnjaka pogubljen!'"

Lista foruma > Politika > Izveštaj Vlade RS o Srebrenici prvi put u javnosti,

diskusija od 3. – 6 novembra 2003. izazvala je više komentara tipa:

"Malo, malo, slab je bio ucinak, iduci put ga moramo popraviti, da bi dobili bolje ocjene."

username "tupan", lokacija: Nemačka

¹² Po podacima iz 2003. godine oko 25% stanovništva u Srbiji nije opismenjeno, od čega su 80% žene.

¹³ Do te mere da se Forum/Message Board zove "prelo".

Učesnici u diskusiji, koji se nisu složili sa ovim komentaram, dobili su odgovor:

"Samo se ti ulizuj, zali ih i stidi se, ali da znas neces dugo, do prve prilike kad ih zapane, da ti stave noz pod grlo, sjetices se placenika i tupana."

username "tupan"

Tema: Pogoršano zdravlje Biljane Plavšić¹⁴, izazvala je sledeće reakcije:

"Niti je pred bogom grehota, niti od ljudi sramota, ubiti baliju. Bog nas kaznjava zato sto ih nismo sve pobili. Ostavit baliju da zivi, to je pred bogom grehota a kod ljudi sramota.

 Mi smo krivi samo zato sto smo zivi.
 Al neka opet cemo, morat da koljemo.
 Bolje mi nego oni."

username "tupan", 15. 09. 2003

"Nije ona ubijala, mi mlađi smo ubijali ali samo slabo, jer se vidi iz priloženog da nismo postigli pun uspjeh čim gamadi ima ovoliko po Srpskim forumima, kao du su plaćeni da "Selamaju" po našim stranicama!

 NOŽ, ŽICA, SREBRENICA !!!!

 AKO BOG DA I NEĐELJA SVETA, RADOVAN¹⁵ ĆE PO BRČKOM DA ŠETA!!!!"

username "Opa", 16. 09. 2003.

"Shto se tiche B.Plavshic, imala je sve prilike da bude veliki drzavnik i Srpski narod ju je volio. Od svih politichara, mozda najvishe. Medjutim, upala je klopku i pochela saradjivati sa Evropskom Zajednicom i polako ali sigurno, pochelu tonuti u izadju (izdaju, prim. Lj.G.)... Ishla je iz izdaju u izdaju, jer je vjerovala zapadu i chak se okrenula protiv Radovana.

 Svaka izdaja se placa pa tako i ova.

 Ono shto je napravila u onom tamo hagu, te kurvanjske nagodbe i to... nemam rijechi.

 Primjer kako od heroja vrlo lako moze postati najgori izadjnik danasnjice. Iskreno joj zelim da umre u najgorim mukama, onako, bez ljutnje...ovo je chista konstatacija. Necu je ni pamtiti niti cu djeci jednoga dana prichati o njoj. Jednostavno – nije postojala."

username "placenic", lokacija Švedska, 3. 10. 2003.

¹⁴ Biljana Plavsic was a president of The Republic Srpska during the war years. She voluntarily surrender herself to The Hague Tribunal.

¹⁵ Radovan Karadzic, the former president of The Republic Srpska. He is accused of war crimes. He has been hiding since the foundation of The Hague Tribunal.

Očigledna rigidnost kulturnog modela koji se ovde zastupa, dopunjen je mizoginijom:

"HeHe, ako se josh budemo sa zenama raspravljali o politici, naciji i porijeklu, necemo daleko stici."

username "placenic", 13. 10. 2003.

i svim ostalim ksenofobičnim stavovima, koji idu do odbijanja veza sa maticom i uspostavljanja sopstvenog, lokalnog identiteta kao nacionalnog identiteta:

"Jedno je sigurno: mi iz RS i ovi iz SER, nismo isti narod niti mozemo da budemo. Mi smo u RS ratovali za svoju buducnost, chasno i poshteno."

username "placenic", 9. 10. 2003.

Simptomatično je da se na lokacijama kao što je SerbianCaffe ne sreću komentari ove vrste, jer su ti komentari obeshrabrivani, čak brisani od samog početka rada, početkom 90-tih godina. Na lokacijama 24časa.com i Polača.com, iako postoji mogućnost prijavljivanja vređanja moderatoru Foruma i poruka:

"Molimo Vas da poštujuete sve učesnike u diskusijama i ne vrijedate druge po ma kojoj osnovi"

24 časa.com.

poruke ove vrste se dopuštaju, što znači da je stav, kako onih koji vode računa o ovim lokacijama, tako i njihovih korisnika, da su stavovi ove vrste dopušteni i/ili da ne vređaju/ugrožavaju nikoga. Na taj način se ove lokacije pretvaraju u nova žarišta mržnje, koja ovoga puta nije zatvorena u uzak krug istomišljenika, nego se stavlja na uvid čitavom svetu.

Ipak, mržnja nije generalna poruka ovih lokacija, ili je to samo na prvi pogled. Njihova istinska poruka je: *mi nismo sasvim sigurni ko smo, gde pripadamo. Bojimo se svega što nam je strano, jer ne razumemo ni sami sebe, a još manje druge.*

Ksenofobija, i iz nje proistekla agresija, u krajnjoj instanci je autodestrukcija proizašla iz krize identiteta na svim nivoima. Ovakve poruke pokazuju i potpuno političko slepilo, jer mogu da proizvedu ekskomunikaciju grupe ne samo iz aktuelne države, već iz okvira savremenog sveta, dakle u direktnoj je suprotnosti sa nastojanjem da se ostvare bilo kakva manjinska prava (nacionalna, etnička, kulturna). Ova vrsta samoizolacije, na psihološkom planu, članovima grupe pruža osećaj lažne snage i sigurnosti čvrsto zatvorene u okvire samosažaljenja i teorija zavere.

Jezik, pismo

Na svim sajtovima koji imaju forum veoma su intenzivne i žestoke rasprave na temu ćirilica-latinica,¹⁶ sa izraženim stavom da je ćirilica jedino pravo pismo za svakoga ko se smatra Srbinom i da svi Srbi širom sveta u međusobnoj komunikaciji treba da koriste isključivo ćirilicu.

Srpski, hrvatski i bosanski (kao i još u potpunosti neuspostavljeni crnogorski) jezik su, praktično, jedan jedinstveni jezik, koji se do devedesetih godina prošlog veka nazivao srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski i tek se, tokom podele Jugoslavije na više novih država, počelo i sa njegovim normativnim razdvajanjem na više jezika. Ova nasilna "višejezičnost" ipak ne može da spreči potpuno razumevanje između ljudi koji koriste "nove" jezike, odnosno žive u različitim državama i imaju različite etničke/nacionalne identitete. Jedina faktička razlika srpskog u odnosu na ostale jezike je upotreba ćiriličnog pisma, koje van Srbije nikada nije bilo mnogo korišćeno, iako se, do raspada Jugoslavije, učilo u osnovnoj školi širom srpsko-hrvatskog jezičkog prostora.¹⁷ Upravo zbog toga se insistira na paroli "Budi Srbin, piši ćirilicom", što je jedna od glavnih nacionalističkih parola i u samoj Srbiji, u kojoj je novim Ustavom iz 2006. godine ukinuto pravo službene upotrebe latinice. Praksa korišćenja pisma se, međutim, čak ni kod izbeglica koji žive u Srbiji, u praksi ne poklapa sa tako definisanim stavom¹⁸ – većina njih u svakodnevnoj praksi koristi latinicu, dok ćirilicu upotrebljavaju samo kada žele da istaknu svoji etničku/nacionalnu pripadnost.

Dok su prve dve grupe srpskih "izbegličkih" sajtova uglavnom na latinici ili paralelno na oba pisma, treća grupa sajtova pisana je isključivo ćiriličnim pismom, iako veliki broj njihovih (potencijalnih) korisnika ne ume da postavi podršku za jezike/tastature na svoj računar, pa umesto ćiriličnih slova vide

¹⁶ Srpski jezik se može pisati i ćirilicom i latinicom, ali nacionalisti smatraju da je ćirilica "izvorno" srpsko pismo – ona je tokom re-izgradnje srpskog nacionalnog identiteta postala jedan od ključnih identitetskih markera.

¹⁷ On je obuhvatao čitavu ex-Jugoslaviju osim Makedonije i Slovenije, ali se i tamo srpsko-hrvatski jezik učio pored maternjeg, što je obuhvatalo i učenje oba pisma.

¹⁸ Za analizu je korišćena anketa o socijalnom i zdravstvenom stanju izbeglica sa prostora Hrvatske i Bosne i Hercegovine doseljene u Nove Banovce u periodu 1991-1995. godine, koja je popunjavana 2003. godine za potrebe Crvenog krsta. Od 474 anketnih listova, samo je 92 (19,4%) popunjeno ćirilicom, iako je sam formular ćirilični. U struktuiranim razgovorima sa doseljenicima, od kojih su mnogi učestvovali u ovoj anketi, ćirilica je navedena kao distinktivni etnički identifikator u krajevima iz kojih su se doselili. Ipak, kako su se i tamo više koristili latinicom u svakodnevnom životu, u situaciji kada ne postoji potreba za isticanjem etničke pripadnosti ili se ne postavlja pitanje kulturnih/etničkih preferencija naučeno ponašanje odnosi prevagu nad željenim/projektovanim.

nerazumljive dijakritičke znake. Čak se od devojke koja živi u Japanu i javlja se iz Internet-kafea, očekuje da zahteva da joj se tamo instalira podrška za ćirilicu, da bi mogla ravnopravno da učestvuje u komunikaciji. Time se prostor još više zatvara – ograničava se samo na one koji koriste (čitaju) ćirilicno pismo, što isključuje najveći deo starije srpske dijaspor, a i sve eventualne mlađe korisnike iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koji nisu imali priliku da uče ćirilicu u školi, a ne smatraju se pripadnicima srpske etničke/nacionalne/kulturne zajednice.

Međutim, autori ovih lokacija od korisnika očekuju da učine *napor* kojim će sebi omogućiti pristup ćirilicnim – "pravim srpskim" – sadržajima Interneta, u skladu sa pretpostavljenom grupnom/etničkom identifikacijom. Paradoksalno je da ih time, zapravo, stimulišu da bolje upoznaju tehnološke mogućnosti i da i računar i Internet koriste sa više znanja/samopouzdanja.

Razgovori o upotrebi pisma su, ipak, tema u kojoj nema vredanja ili pretnji drugima, iako se insistira na isključivom stavu, a granica etničke/nacionalne/grupne identifikacije izjednačena je sa granicom korišćenja pisma u svakodnevnom životu, bilo gde širom sveta.

Kod ove tri grupe sajtova zanimljiv je i način upotrebe jezika. Dok sajtovi iz druge grupe uglavnom koriste književnu varijantu srpskog jezika (istočnu ili zapadnu, odnosno ekavsku ili ijekavsku), prva i treća grupa insistiraju na lokalnim govorima. U slučaju prve grupe lokalna varijanta jezika jedan je od elemenata prisećanja života u starom kraju, dok je kod treće grupe eksplicitni marker etničke identifikacije, izjednačene sa usko-grupnom identifikacijom, koji ih odvajaju čak i od Srba iz drugih krajeva i deluje kao faktor očuvanja unutar-grupne kohezije, bez obzira na realno mesto u kome trenutno žive.

Perspektive

U sadašnjem trenutku očigledno je da prva i druga kategorija "izbegličkih" sajtova zadovoljavaju savremene evropske/svetske standarde (definisane u deklaracijama Ujedinjenih nacija i propisima EU), ali i nepisana pravila ponašanja na Internetu, koja podrazumevaju poštovanje i uvažavanje različitosti (kulturnih, etničkih, jezičkih i svih drugih).

Prva kategorija je, ipak, usmerena samo prema unutra – prema onima koji se mogu prepoznati kao članovi grupe (neke od mnogih izbegličkih, vezanih za usko lokalno područje) i dele nostalgiju za zauvek izgubljenim krajem. Iako se bave isključivo sećanjem na idealizovanu prošlost, ovi sajtovi, zapravo, ni na koji način ne ugrožavaju sadašnjost, koja se prihvata kao neumitna činjenica do te mere da se o njoj čak uopšte ne govori. Oni ne govore o drugima – drugi su samo implicitno prisutni: to su svi koji ne pripadaju grupi, odnosno nisu Srbi iz "starog" kraja. Kako se o njima ("drugima") ne govori,

nema netrpeljivosti, ni mržnje, iako sadržaj lokacija pokazuje izvesnu isključivost: svi koji ne pripadaju "nama"/"našem pogledu na svet" nisu vredni pomena. Realnost života u raseljenju, u kontrastu sa nostalgijom iskazanom u ovim lokacijama je, ipak, ono što definiše identitet pripadnika grupe: otkriva im šta jesu, u svetlu onoga što više nisu.¹⁹

Druga kategorija sajtova usmerena je i prema unutra i prema spolja, i u potpunosti je integrisana u sadašnjost/realnost, onakvu kakva jeste ili kakvom je učesnici u razgovorima vide. Ona govori o teškoćama, ali i vrednostima života u novim sredinama, a u komunikaciji učestvuju ne samo Srbi, nego i Hrvati i Bošnjaci (ima i Makedonaca i Slovenaca, mada manje) – dakle svi koji su nekada živeli u Jugoslaviji, bez obzira na to gde sada žive: u nekoj od novonastalih država ili na Zapadu i bez obzira na to da li su ostali u "starom kraju" ili su se iselili. Ove lokacije stimulišu multikulturni dijalog – između pripadnika različitih kulturnih/etničkih/nacionalnih grupa iz domovine, ali i njih sa ljudima koju čine njihovo novo okruženje. Samim tim, ove lokacije stimulišu međusobno upoznavanje i poštovanje, pa tako nude i solidan osnov za uvažavanje kulture kojoj pripadaju i koju promovišu na širem planu. Iako su i oni na srpskom jeziku, po pravilu imaju i delove na engleskom, što obezbeđuje da i oni koji ne govore srpski mogu da se upoznaju sa njihovim sadržajem, mada u smanjenom obimu. Na taj način su ove lokacije, kako sadržajem, tako i načinom oblikovanja istinski promoteri srpske kulture na Internetu, čime pomažu zaštitu kulture srpskih manjinskih grupa, ne samo u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi gde ih je najviše, nego svugde gde postoje.

Treća grupa lokacija pokazuje izrazitu netrpeljivost prema svima koje ne vide u kategoriji "mi", uključujući često čak i Srbe iz Srbije. Njihova odlika je izrazita unutar-grupna orijentacija i, istovremeno, netolerancija, ksenofobija, čak mržnja prema svemu što je drugačije i svima koji se razlikuju. Ovakvi stavovi ukazuju na odbijanje realnosti – one koja se živi u novim sredinama, kao i političke situacije u kraju iz koga su bili prinuđeni da se ise. Promena ovih stavova može se postići, ma koliko to sporo bilo, samo osnovnim načinom izbegavanja/prevazilaženja kulturnih konflikata: učenjem o kulturama sa kojima se dolazi u kontakt. To znanje stiže se razvijanjem tehnika opšte kulturne edukacije, koje uključuju razumevanje sopstvene kulture i podizanje nivoa kulturne svesti razvijanjem opšteg znanja o vrednostima i verovanjima drugih kultura, čime se izbegava prosto primenjivanje kulturnih stereotipa na ponašanje/vrednosti unutar drugih (ali i svog/svojih) kulturnih modela. Ova vrsta razumevanja i svoje i tuđih kultura, uključujući globalnu, isključuje strah od gubitka svog jezika, pisma, religije, odnosno kulturnog identiteta uopšte s jedne, i obezbeđuje preduslov za dijalog sa neistomišljenicima, s druge strane.

¹⁹ P. Nora, *Between Memory and History*, u: P. Nora (ed.), *Realms of Memory I*, Columbia University Press, New York, 1996, 20.

Zbog toga se, upravo u, u ovom trenutku, zbunjujućoj disharmoniji, bolje rečeno diskontinuitetu sadržaja i forme ovih sajtova, nalazi seme transformacije. Naime, svi njihovi posetioci i učesnici u raspravama, ma koliko emotivno bili vezani za idealizovanu mitsku sliku bivšeg života u zavičaju u koji ne žele ili ne mogu da se vrate, prinuđeni su da budu napredni korisnici računara i Interneta. Pre ili kasnije, oni će krenuti u istraživanje drugih sadržaja koji im se na Internetu nude (makar i na srpskom jeziku, ali konstruisanih iz potpuno drugačijeg diskursa). Samim tim, počće da uče o drugima, shvatiće da razlike i nisu baš tako velike kako su im izgledal i da niko ne želi da uništi njihovu idealnu sliku o sebi, niti da im uzme veru, jezik i pismo, koji su osnovni materijali njihovog identiteta. Tako će i oni postati deo, svakim danom sve veće grupe slobodnih pojedinaca koji se, bez obzira na rasu, jezik, mesto življenja ili kulturno poreklo, potpuno ravnopravno i sigurno sreću sa McLuhan-om i Gibsonom u neistraženom *cyberspace* prostoru,²⁰ utirući put novoj svetskoj, istinski globalnoj kulturi, čiji razvoj nikakav žal za mitskom prošlošću, niti naponi zatvaranja u uske okvire tradicija i getoizacija bilo koje vrste, ne može zaustaviti. U tom trenutku će, svako od njih, pojedinačno, shvatiti da svet mira, učmalosti i dugog trajanja nepovratno nestaje, a sa njim i ljudi koji samozadovoljno opstaju u poznatom i bezbednom okruženju.

Istovremeno, u cilju promovisanja kulture Srba van Srbije, kao i zaštite njihovog etničkog i kulturnog identiteta, bila bi neophodna i institucionalna pomoć (koja je do sada izostala), odnosno stimulisanje srpskih manjinskih zajednica da se, u što većoj meri, predstavljaju na Internetu, jer će na taj način najjednostavnije pokazati svoju kulturu svetu. Ako u tom predavljanju u potpunosti budu poštovali druge, dobiće i potpuno uvažavanje i poštovanje svojih modela kulture na globalnom nivou, a time i mnogo bolje uslove za njihovu zaštitu, pa i za dalji razvoj.

Literatura

- Barbatsis G., Fegan M. and Hansen K., The Performance of Cyberspace: An Exploration Into Computer-Mediated Reality, *Journal of Computer-Mediated Communication* 5, 1, Annenberg School for Communication, University of Southern California, 1999, <http://www.ascusc.org/jcmc/vol5/issue1/barbatsis.html>
- Doherty Michael E. Jr., Marshall McLuhan Meets William Gibson in "Cyberspace", *CMC Magazine*, September 1995, <http://www.december.com/cmc/mag/MarshallMcLuhanMeetsWilliamGibsoninCyberspace.htm>

²⁰ M. E. Doherty Jr., Marshall McLuhan Meets William Gibson in "Cyberspace", *CMC Magazine*, September 1995, <http://www.december.com/cmc/mag/MarshallMcLuhanMeetsWilliamGibsoninCyberspace.htm>.

- Gavrilović Ljiljana, Multikulturalizam u Vojvodini, Zbornik radova "Susreti kultura", Filozofski fakultet, Novi Sad 2006, 195-203.
- Jovanović Đorđe, Petrović J, Madić S., Parodija tragičnog (kič kao konstituens političke i kulturne ideologije), Niš 2002.
- Masip Pere, Josep Lluís Micó, The fight of a minority language against the weight of globalization: the case of the Catalan on the Internet, Internationalizing Internet Studies workshop at INTERNET CONVERGENCES, Association of Internet Researchers annual conference, Brisbane, Australia, 28-30 September 2006.
- Nora Pierre, Between Memory and History, In: P. Nora edd. Realms of Memory I, Columbia University Press, New York 1996, 1-20.
- Ože Mark, Nemesta – uvod u antropologiju nadmodernosti, XX vek, Beograd 2005.
- Wass Erica, Intro. In Wass Erica edd: Addressing the World: National Identity and Internet Country Code Domains, Rowman & Littlefield 2003, <http://www.addressingtheworld.info/intro.pdf>
- Wass Erica, The Cyber-Sociology of Domain Names, http://www.circleid.com/posts/the_cyber_sociology_of_domain_names/
- Žikić Bojan, Konstrukcija identiteta u dualnoj etnokulturnoj zajednici – Bečej i okolina. In: Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba, EI SANU Posebna izdanja 49, Beograd 2003, 287-302.

Ljiljana Gavrilović

SERBIAN MINORITY ON THE INTERNET: INBEETWEEN DENIAL AND ACCEPTANCE OF REALITY

The mode of worldwide Internet presentation used by Serbs from Croatia and Bosnia and Herzegovina signifies one of the most important fashioned images of their cultural modes. This paper deals with the conduct of Internet presentations created by these groups, and argues that a new way of ethnic/minority/cultural group organization is taken place. The presentations of the Serbian minority refugees (from Croatia and Bosnia and Herzegovina) on Internet can be divided into three groups: 1) sites with historical orientations expressing a form of nostalgia for the native land but without idea of the homecoming/return; 2) sites that aim to draw together all the former and present residents of the particular area, and all the others interested in the culture of that particular area, where the culture in question is not seen as union of tradition and folklore but as totality; 3) sites that aim to maintain in-group cohesion regardless of the residing place of group members, insisting/developing group identity and xenophobia. Out of these sites, it is only second category that conforms to the contemporary European/world standards on respectability of diversity and multicultural dialogues, and because of that these sites could be way to new international/inter-ethnic peace on Balkan Peninsula.